

Глобални и регионални рискове за икономиката и търговията в България

Виолета Петева Ласкова

Global and regional risks concerning the economy and trade in Bulgaria

Violeta Peteva Laskova

Abstract

Unstability and uncertainty are typical characteristics of the contemporary globalized dynamic and competitive economic environment. In a general way the risk is also typical and irrevocable characteristic of the economic realities, of the decision making process, of the behaviour and self-evaluation of each economic actor. The risk is an irrevocable part not only of the economy, but of the public life in its all diversities – political, social, cultural, ecological, technological, informational, psychological risks etc.

According to the importance and scale of its sources, the risk usually is determined as global and local (regional). But these classifications are too relative and conditional because of the great interaction between global and local. The global risks turn into local and vice versa. The World Economic Forum especially emphasizes on the holistic approach in the examination of numerous and diverse global risks. The most important and powerful global risks are classified in five groups: economic risks (financial and fiscal crises, high structural unemployment, energy price shock); environmental (climate change, extreme weather events, natural catastrophes, man-made environmental catastrophes); geopolitical (interstate conflicts, terrorist attacks); societal (food crises, water crisis, involuntary migration, profound social instability) and technological (breakdown of critical information infrastructure, cyber attacks, data fraud, misuse of technologies etc.).

Keywords: global risks, geopolitical, social, economic risks, holistic approach

Действителността, в която живеем днес, а също така и предстоящото десетилетие, много точно съответстват на известната китайска поговорка-проклятие за „интересни времена“. Тази действителност ще бъде наситена с кризи и рискове от различен характер и мащаб, с различна разрушителна мощ и трайност, с различни геополитически и икономически измерения.

„В икономиката нищо не е по-сигурно от присъствието на несигурност...“. Тази известна мисъл на Кенет Ароу¹ визира последиците от което и да е икономическо решение за алокация на ресурси, което се взема от икономическите агенти в нестабилна и несигурна среда. А нестабилността и несигурността са вътрешноприсъщи характеристики на съвременната глобализирана, силно конкурентна и динамична икономическа среда. В този смисъл, рискът също се явява вътрешноприсъща и неотменна част от икономическата действителност, от вземането на икономически решения, от поведението и самооценката на отделния икономически субект².

Както на теория, така и на практика рискът присъства на всички нива в икономиката: макроикономически, мезоикономически и микроикономически риск; във всички сектори на икономиката: риск в реалния сектор, риск в сектора на услугите, риск във финансовия сектор, риск в застрахователния сектор и др. Рискът е неотделна част не само на икономиката, но и на обществения живот във всичките му останали форми на проявление: политически, социален, културен, екологичен, технологичен, информационен, психологически риск и др.

Според обхвата и мащабите на проявление на източниците на риска, той обикновено се определя като глобален и локален риск. Локалният риск може да се нарече регионален, когато се отнася до определен регион. Но, задължително е да се отбележи, че подобен тип класификации са твърде условни, най-малко поради две причини. Трудно е да се постави точната граница между глобално и локално, тъй като съвременният глобализиран свят се развива изключително динамично, следвайки непознати и необясними в исторически аспект

1Arrow, K. Aspects of the Theory of Risk-Bearing в Сълова Н. и др. Развитие на търговията в България – състояние, проблеми и предизвикателства, изд. „Наука и икономика“, ИУ-Варна, 2014 г., стр. 189

2Трайков Хр. в Сълова Н. и др. Развитие на търговията в България – състояние, проблеми и предизвикателства, изд. „Наука и икономика“, ИУ-Варна, 2014 г., стр. 190

тенденции. Втората причина е бързата мултипликация на отрицателните ефекти и сътресения в световната политика и икономика, която води до прерастването на локални и регионални рискове в глобални, както и обратното. Следователно, взаимодействието и взаимопроникването на глобалните и регионални рискове е силно изразена особеност на съвременната бизнес среда. Това налага факторите и източниците на тези рискове да се анализират едновременно, а не изолирано едни от други.

Световният икономически форум (World Economic Forum) в своя доклад за глобалните рискове (Global Risks 2014)³, специално акцентира върху холистичния подход при разглеждането на многобройните глобални рискове, както и върху тяхната взаимосвързаност и взаимозависимост. Глобалните рискове се провокират от източници, които причиняват значими негативни влияния върху няколко страни и индустрии за един по-дългосрочен период до 10 години. Ключова характеристика на глобалните рискове е тяхната потенциална системна природа, т.е. те имат потенциала да оказват влияние на цялата система, на обществото като цяло.

Многобройните и разнообразни глобални рискове се групират в 5 категории⁴, както следва:

1. **Икономически рискове**, включващи финансови и ликвидни кризи, фалити на финансовите механизми и институции, залеза на Us долара като основна валута, ценови шокове (повишаване цените на горивата), висока хронична безработица, лоша и дефицитна инфраструктура, от която зависи икономическата активност. В последния доклад на Световния икономически форум за глобалните рискове през 2015 г.⁵ се добавят още рискове: дефлацията и балонът на пазара на недвижими имоти и други активи във водещите икономики, фискалните кризи и неуправляемата инфлация.
2. **Рискове, свързани с обкръжаващата (околната) среда**. Тук се включват както природните бедствия като земетресения, наводнения и др., така и рискове, причинени от човека като бедстващи екосистеми и загуби на биоразнообразие, недостиг на прясна вода, климатични промени, ядрени катастрофи, радиоактивно замърсяване, петролни разливи и др.
3. **Геополитически рискове**, включващи областите: политика, дипломация, конфликти, престъпност и глобално управление. Тези рискове по-конкретно са: тероризъм, организирана престъпност, незаконна търговия, корупция, регионални военни конфликти, ескалация на конфликтите за ресурси и др. В доклада за глобалните рискове през 2015 г. се добавят и следните новопоявили се рискове: провал на национални правителства, междудържавни конфликти с регионални последици, мащабни терористични атаки с политически и/или религиозни цели и оръжия за масово унищожение.
4. **Социални рискове**, отнасящи се до социалната стабилност като неравенство в доходите (дълбоко социално неравенство), недостиг на храна, както и рискове, отнасящи се до общественото здраве от рода на пандемии, хронични болести, устойчиви на антибиотици бактерии. Тук се отнасят и рисковете от неуправляемата урбанизация – липсата на планиране, на адекватна инфраструктура и вериги на доставка. В доклада за глобалните рискове през 2015 г. се добавят и няколко особено значими и притеснителни социални риска, а именно: широкомащабна недоброволна миграция, дълбока социална

3 World Economic Forum, Global Risks 2014, Ninth Edition, достъпен на http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2014.pdf

4 Global Risks 2014, Ninth Edition, p.12-13, достъпен на http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2014.pdf

5 World Economic Forum, Global Risks 2015, 10th Edition, достъпен на <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2015> (28.10.2015)

нестабилност, водни кризи (като социално значими, а не само като екологични бедствия).

5. **Технологични рискове**, свързани с непрекъснато нарастващата роля и значение на информационните и комуникационни технологии за хората, за бизнеса и за правителствата в цял свят. Тези рискове включват ескалация на кибератаките, кражба или измама (злоупотреба) с данни, повреда (авария) на информационната инфраструктура и на мрежите.

Глобалните рискове от най-голямо значение са предимно от категориите на икономическите, социалните рискове и рисковете, свързани с обкръжаващата среда. Те са представени в таблица 1.

Таблица 1⁶

Десет глобални риска с най-голямо значение през 2014 година.

№	Глобален риск
1	Финансови кризи във водещите ключови икономики
2	Висока структурна безработица/заетост под равнището на квалификация
3	Водна криза
4	Задълбочаващо се неравенство в доходите
5	Провал в борбата с климатичните промени и адаптацията към тях
6	Повишена интензивност на природните бедствия и катаклизми (наводнения, бури, пожари)
7	Провал в глобалното управление
8	Продоволствена криза (недостиг на храна)
9	Фалит на важна финансова институция (механизъм)
10	Дълбока политическа и социална нестабилност

Безспорно, на първо място, т.е. с най-голямо значение от всичките десет глобални риска са финансовите кризи. Последната криза е тази от 2008 г. Започнала като финансова криза в САЩ, тя прераства в глобална финансова и икономическа криза с все още неясни последици и край. Освен закриването, сливането на банки и сериозната правителствена подкрепа за финансовия сектор, тази криза предизвика редица реални социални сътресения и трудности. Както се вижда, в резултат на глобализацията, кризите са особено заразителни, провокират социално напрежение и следователно повишават социалните рискове.

На второ място по значимост сред глобалните рискове е високата структурна безработица, която засяга много хора както в развитите икономики, така и в нововъзникващите пазарни икономики, в т.ч. и в България. Особено сериозен е проблемът с младежката безработица и също така – заетостта под равнището на квалификация, когато младите хора започват работа не по специалността си.

Безработицата по принцип поражда бедност, следователно рискът от безработица поражда риск от неравенство в доходите, който е социален риск от особена значимост за България. България е най-бедната страна в ЕС, с най-ниски доходи на населението, но е с отворена икономика и участва в единния европейски пазар с по-богати страни. Това неминуемо мултиплицира значимостта на социалния риск от задълбочаващо се неравенство в доходите, както вътре в страната, така и навън – в рамките на ЕС.

Рисковете, свързани с обкръжаващата среда са сред най-значимите и сериозни рискове

6 Адаптирано по: Global Risks Perception Survey 2013-2014, достъпен на http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2014.pdf

през последните години и неслучайно, водната криза е на трето място по значимост, веднага след водещите икономически рискове – финансовата криза и безработицата. Това е наистина глобален риск, застрашаващ цялата планета. Той е резултат от лошото управление и разхищаване на водните ресурси, също така от нарастващата конкуренция за оскъдните водни ресурси, растящата икономическа активност и значителния ръст на населението.

Що се отнася до другите рискове, свързани с обкръжаващата среда – климатичните промени и природните бедствия (заемащи съответно пето и шесто място по значимост), трябва да се подчертае, че те са много тясно свързани с икономическите и социални рискове. Независимо от вида на природните бедствия, всички те причиняват материални и хуманитарни щети и повишават в значителна степен икономическите и социални рискове.

Трябва да се отбележи, че в доклада на Световния икономически форум за глобалните рискове през 2015 г. липсва специална класация на десетте глобални риска с най-голямо значение за настоящата година, както това бе направено за предходната 2014 година (виж таблица 1). В същото време обаче, на преден план, като най-значими глобални рискове са посочени геополитическите и социални рискове. Подчертани са преди всичко междудържавните конфликти, терористични атаки, широкомащабна миграция, дълбока социална нестабилност и социално неравенство.

Голяма част от всички гореспоменати глобални рискове са взаимосвързани с други рискове, а в много случаи се получава потенциална верига от взаимообуславящи се рискове, следващи един след друг. Безспорно, най-силна взаимосвързаност с други глобални рискове имат макроикономическите рискове като финансовите кризи и структурната безработица. Те провокират и задълбочават неравенството в доходите и политическата и социална нестабилност, т.е. най-значимите глобални социални рискове.

Както вече бе посочено, глобалните и регионални рискове трябва да се разглеждат едновременно, в тяхната взаимовръзка и обусловеност. Целесъобразно е да се потърси отговор на въпроса: „Кои са най-значимите регионални рискове за икономиката и търговията в България?”

Най-значимите регионални рискове за България могат да се групират в **три основни категории**: икономически, социални и геополитически рискове.

Икономическите регионални рискове с най-голямо влияние са:

1. Растяща безработица (особено сред малцинствата и младите хора), а също така структурна безработица и продължителна безработица за повече от една година;
2. Отворена икономика (силно чувствителна към резките движения в цените на международните пазари);
3. Ценови шокове (растящи цени на горива, електроенергия и суровини);
4. Фалити на финансови и банкови институции;
5. Лоша и дефицитна инфраструктура (транспортна и комуникационна), което е сериозна пречка пред развитието на бизнеса, най-вече на търговията и на туризма.

Отвореният характер на българската икономика неминуемо означава висока степен на търговска и финансова интеграция с ЕС, откъдето се внасят както позитивни, така и негативни развития и влияния. За съжаление, конкурентните предимства на нашата икономика като евтини ресурси (най-вече човешки) постепенно се изчерпват и това е неизбежно с течение на времето и с процеса на интегриране и настигане в ЕС⁷.

Друга важна характеристика на българската икономика е, че тя е малка и е в режим на валутен борд. В следствие на това, значението на привличането на капитал отвън (чуждестранни инвестиции) е изключително голямо. Освен това, възможностите за защита на вътрешния пазар от конкурентния натиск от чужбина са силно ограничени (може да се каже, че почти липсват). За това допринася и валутният борд, тъй като не позволява манипулации на

⁷Фондация РискМонитор, Националната сигурност на България: рискове до 2020-25 г., стр. 21, достъпно на <http://sigurnostta.com/Razni/RM29.pdf>

валутния курс, с цел защита на вътрешния пазар.

Социалните регионални рискове с най-голямо влияние са:

1. Задълбочаващо се неравенство в доходите и най-ниски доходи на населението в България в рамките на целия ЕС. България е сред страните с най-високо по доходно неравенство в ЕС, далеч над средните стойности за съюза;
2. Нарастваща маргинализация (социална изключеност) на населението – 10% от жителите на ЕС и 30% от населението в България живеят в условия на големи материални лишения и не могат да си осигурят стоки от първа необходимост⁸. Маргинализацията на обществото вече не е само на етническа основа, т.е. вече не е само етнически или малцинствен проблем. Маргинализацията става социален проблем, защото засяга много хора и социални групи: етнически малцинства (роми); мигранти; млади хора, жени; възрастни хора; хора с увреждания; домакинства с лица на издръжка (самотни родители, безработни, многодетни семейства) и др. Следователно, броят на социалните групи в риск от бедност и социално изключване нараства, а с това нараства и опасността тези групи да се превърнат в генератори на рискове и социални безредици за цялото общество;
3. Задълбочаващо се социална нестабилност и заплахата от социални срывове и конфликти. Социалната нестабилност на обществото е пряко следствие от неговата маргинализация и нарастването на дела на хората в риск от бедност;
4. Засилена емиграция основно на млади, високообразовани и квалифицирани хора. В същото време се забелязва тенденция за емиграция на хора и с по-ниско образование и квалификация;
5. Демографски риск. Специалистите демографи считат, че демографският риск е най-сериозният средносрочен и дългосрочен проблем на България, а именно: продължителен отрицателен прираст на населението, влошена възрастова структура, застаряващо население, непрекъснато влошаваща се етническа структура на населението;
6. Криза в системата на общественото здравеопазване, както и повишена заболяемост на населението (най-вече от хронични болести) и като цяло, влошено здравословно състояние на населението;
7. Огромни регионални диспропорции, които можем да дефинираме в няколко измерения: столица – провинция; Северна България – Южна България; голям град – малък град; град – село;
8. Неуправляема урбанизация, изразяваща се в презастрояване на големите градове; липса на планиране и ефективен контрол; липса на адекватна градска инфраструктура, в т.ч. транспортна, комуникационна и търговска; липса на вериги на доставка в някои региони на страната и в някои градски райони.

Всички гореизброени социални регионални рискове за България са чудесен пример за това, как се формира верига от взаимосвързани и взаимообулавящи се рискове, следващи един след друг.

Геополитическите регионални рискове за България с най-голямо влияние са: политическа криза (липса на доверие в политическата система, ниска избирателна активност); корупция в големи мащаби; провокиране и инсцениране на етнически и религиозни конфликти (в районите със смесено население); тероризъм (пренасяне на терористични действия на територията на България); риск от бежанска вълна (в следствие на военни конфликти в близост); организирана престъпност и незаконна търговия.

Без съмнение, най-значимите регионални рискове за България са безработицата, ниските доходи и неравенството в доходите, политическата и социална нестабилност. А това всъщност, са и най-значимите глобални икономически (макроикономически) и социални рискове.

⁸По данни на Фондация РискМонитор

За съжаление, прогнозите за развитието на глобалните геополитически, икономически и социални рискове са повече от песимистични. В краткосрочен аспект не се очаква благоприятен изход за повечето рискови фактори, влияещи върху обществото като цяло. Сигурни решения няма. Напротив, несигурността и рискът са най-сигурното нещо в съвременния свят. Но въпреки всичко, би трябвало да има ясна и научнообоснована правителствена политика, чиито основни приоритети да бъдат здравето, благополучието и благосъстоянието на човека.

Използвана литература:

1. Сълова Н., Данчев Д., Димитрова В., Трайков Хр. и др. Развитие на търговията в България – състояние, проблеми и предизвикателства, изд. „Наука и икономика“, ИУ-Варна, 2014 г.
2. Фондация РискМонитор, Националната сигурност на България: рискове до 2020-25 г., <http://sigurnostta.com>
3. World Economic Forum, Global Risks 2015, 10th Edition, <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2015>
4. World Economic Forum, Global Risks 2014, 9th Edition, <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2014>
5. Global Risks Perception Survey 2013-2014, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2014.pdf

За контакти:

Ас. Виолета Ласкова
Икономически Университет – Варна
E-mail: v.peteva_laskova@ue-varna.bg